

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 132 2011

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2012 och för recensioner 1 september 2012. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-29-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2012

bär olika litterära epoker? Hur påverkade upplysningens tankar barnlitteraturen? Vilken betydelse hade romantiken för barnlitteraturens historiska utveckling? Den litteraturhistoriska bakgrunden visar varför litteraturen ser ut som den gör under olika tider och borde därför framgå i hela verket, på samma sätt som sker i avsnittet om folksagor. Överlag skulle framställningen vinna på att tillföras grafiska inslag, som exempelvis en tidslinje eller en snabböversikt över viktiga årtal och händelser, vilket skulle ge en bättre överskådlighet.

Barnbokens plats i samhället, och kanske särskilt då debatterna, säger också något om den barnlitteraturhistoriska utvecklingen. I inledningen nämner författarna att de valt att inte fördjupa sig i de debatter som barnlitteraturen varit föremål för, utan att de nöjer sig med att ge litteraturtips. Frågan om sagornas lämplighet för barn ges ändå, bra nog, ett eget avsnitt i verket. Även något lite av Pippidebatten berörs, om än i korthet. Kanske kunde denna eller någon annan debatt ha tagits upp som fördjupning?

Att skriva en omfattande översikt av det här slaget torde vara ett närmast omöjligt uppdrag för två personer. Läsningen ger också intrycket att arbetet gått lite väl fort, inte minst vad gäller det språkliga. Språket är stundtals rörigt och på vissa ställen är syftningen oklar då tankeled hoppats över, vilket bäddar för missförstånd. Om folkvisorna heter det (för att ta ett exempel ur högen): ”Många verser handlar om barn som går bort sig i skogen och räddas av snälla skogsvarelser, som exempelvis Beskows *Puttes äfventyr i blåbärsskogen* (1901) och *Olles skidfärd* (1910). *Tomtebobarnen* (1910) som bor ’i skogens tysta ro’ gungar tillsammans med älvorna.” (s. 204) Den som inte har förkunskaper om Beskows produktion kan lätt tolka ovanstående som att de uppräknade verken är sånger, kanske rentav folkvisor, och inte bilderböcker.

Språkliga missar och andra felaktigheter hör till det som lätt kan åtgärdas inför en reviderad utgåva, men verket skulle också – för att bättre passa målgruppen – behöva strykas ned och tillföras en tydligare litteraturhistorisk bakgrund, samt integrera de didaktiska delarna med resten av framställningen så att verket får en övergripande röst. Vidare skulle de didaktiska inslagen behöva tillföras ett större analytiskt djup och ges en mer utförlig och mer problematiserande inramning. Måhända kräver ett verk av det här slaget en större grupp forskare och litteraturdidaktiker som alla, under ledning av en redaktion, bidrar med sina specialistområden. Ett

motsvarande verk, som täcker både litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv, saknas idag.

Kommer *Från fabler till manga* att användas på universitetens och högskolornas kurser? Ja, den frågan väntar ännu på sitt svar.

Eva Jonsson

Arctic Discourses. Red. Anka Ryall, Johan Schimanski & Henning Howlid Wærp. Cambridge Scholars Publishing. Newcastle upon Tyne 2010.

På senare tid har det rapporterats att istäcket över Arktis är tunnare än någonsin, och att för första gången i historien är både Nordostpassagen och Nordvästpassagen möjliga att färdas genom utan att det krävs isbrytare. Det mesta talar för att det är den globala uppvärmningen som ligger bakom det faktum att isen smälter i allt snabbare takt, men oavsett vad det beror på kommer det alldeles säkert att få effekter på våra föreställningar om Arktis och dess realiteter.

Hittills har nämligen Arktis på grund av sin otillgänglighet fått vara platsen för allt från romantiska önskedrömmar till manliga initiationsriter. Det är dessa som bidragsgivarna till antologin *Arctic Discourses* undersöker. Redaktörerna har valt att dela in de olika artiklarna i två avdelningar, där den första behandlar reseberättelser av upptäcktsresande och vetenskapsmän, och den andra uppehåller sig vid fiktiva gestaltningar av arktiska förhållanden. En sådan indelning kan vid första anblick verka naturligt, men jag tycker att det är synd eftersom det riskerar att ge intrycket att det dokumentära väger tyngre än det fiktiva. Det intressanta med att kalla föreställningarna om Arktis diskurser är ju bland annat att man gör en poäng av hur det fiktiva och det dokumentära flyter in i varandra.

Flera av artiklarna i den första avdelningen, som behandlar polarfararnas rapporter från Arktis, visar också att det framför allt var berättelser snarare än vetenskapliga observationer som dessa återvände hem med. Hanna Eglinger skriver t.ex. om de retoriska strategierna i polarfararnas texter, att det framför allt var den jungfruliga snön och det obeträdda landet som attraherade. Det vita landskapet blev metaforiskt ett slags blanka sidor som kunde fyllas med polarfararens egen skrift. Eglingers mera övergripande analys av de narrativa mönstren i polarforskarnas berättelser visar även hur det ständiga strävandet framåt i berättelserna kom att

förknippas med den västerländska kulturens progression. Godfred Hansen påpekade exempelvis i sin reserapport att hundarna och inuiterna ofta ville stanna på de platser där de trivdes och hade det bra, men ett sådant dröjande vid ögonblicket var för honom liktydigt med stagnation och död. Så länge man rörde sig framåt, så länge levde och utvecklades man.

En intressant text om hur de mediala klichéerna och schablonerna om det nordliga skapas, undersöker Johan Schimanski och Ulrike Spring den österrikiska pressens rapportering av den österrikisk-ungerska expeditionen till Arktis 1872–74. Det var framför allt i den satiriska pressens remediering av rapporterna från expeditionen som den folkliga bilden av Arktis skapades, och det skedde på tre olika sätt. Det första innebar att man reducerade och förenklade berättelserna från Arktis, t.ex. genom att framställa polarnatten i form av en svart rektangel. Det andra var att konkretisera polarfararnas upplevelser till berättelser som framhävde konventionerna, exempelvis att resenärerna var tappra, modiga etc. Det tredje sättet var det som artikelförfattarna kallar ikonisering av det arktiska, t.ex. att låta isbjörnen stå som ett tecken för hela Arktis.

De övriga uppsatserna i antologins första del fokuserar på enskilda polarfarares reseberättelser. Henning Howlid Wærp behandlar Frithiof Nansens bestseller *Med skidor genom Grönland* från 1890. Nansens första förläggare bröt kontraktet då han tyckte att boken blev mer vetenskaplig än förväntat, men Nansen hade inga problem att hitta en ny förläggare, och boken blev då den kom ut en försäljningssuccé, trots att den var drygt 700 sidor lång. Skälen till detta var, menar Howlid Wærp, både politiska och kulturella. I slutet av 1800-talet började normmännen söka efter sätt att bryta den påtvingade unionen med Sverige. En berättelse om en hjältemodig upptäcktsresa på skidor tjänade till att stärka normmännens kulturella och nationella identitet. Nansens bok blev ju emellertid även en framgång i Sverige, och troligen var det Nansens längtan bort från civilisationen som lockade läsarna. En av de intressanta händelserna i boken var ju att han "went native", dvs. att hans initiala nedlåtande attityd gentemot inuiterna förändrades när han tvingades leva med dem en hel vinter eftersom expeditionen missade båten tillbaka till "civilisationen".

Två av artiklarna behandlar den kanske mest fascinerande av polarfararnas berättelser, Knud Rasmussens femte Thule-expedition 1921–24. Kirsten Thisted visar i en spännande analys av Ras-

mussens reseberättelse det originella i hans ambition med expeditionen. Knud Rasmussen hade en dubbel identitet med en dansk far och en grönländsk mamma, och det han strävade efter var, som Thisted uttrycker det, att bli översättare mellan de två världarna, inuiternas och västerlandets. Det gör att han inte som de andra äventyrarna ser den arktiska tundran som ett öde land, utan som en observatör inifrån har han lärt sig att betrakta och uppskatta de olika, stundtals knappt märkbara, varianter av liv som finns där.

Rasmussen ville ge inuiterna röst och intervjuade dem för att få tillgång till och bevara deras berättelser och deras kultur, liksom för att visa att de hade en historia som sträckte sig långt tillbaka i tiden. Därigenom blev hans reseberättelse en stor tillgång för inuiternas identitetsbygge. I sin samtid uppfattades Rasmussen inte som en grönländare av andra grönländare, men i dagens hybrida Grönland är det lättare att identifiera sig med honom som gränsvarelse, menar Thisted. Därför är det olyckligt att danskarna har fortsatt att tala om Rasmussens tragiska splittring mellan olika identiteter. Fredrik Chr. Brøgger behandlar i synnerhet Rasmussens för sin tid radikala syn på naturen. Han hade förmågan att verkligen lyssna på naturen och menade att människan måste lära sig att leva i samklang med naturen. Bägge artikelförfattarna tar upp den oförglömliga slutscenen i Rasmussens bok, där han tillsammans med sina inuitiska reskamrater står överst på en skyskrapa i New York och funderar över vem som är mäktigast, naturen eller människan.

Det är också givande att jämföra polarfararna från väst med dem som kom från Sovjetunionen under 1930-talet. Tim Youngs menar i sin artikel om den sovjetiska expeditionen till Arktis 1937, att de sovjetiska reseberättelserna tonade ner dramatiken och äventyret till förmån för det kollektiva vetenskapliga arbetet, och Susi K. Frank hävdar att man i själva verket kan tala om en sovjetisk kontradiskurs beträffande Arktis. För den sovjetiske hjälten var det sociala det främsta och socialiteten kontrasterades ofta mot den ensamme västerländske hjälten. Inte heller behandlade man Arktis som en periferi, utan målet var att försöka normalisera det. Expeditionerna till Arktis gick därför ut på att befolka det genom att bland annat upprätta olika stationer där människor kunde bo och leva. Frank menar intressant nog att man trodde att man kunde övervinna den arktiska kylan med hjälp av den sociala värmen.

Antologins andra avdelning, om de fiktiva gestaltningarna av det arktiska, inleds med två artiklar som uppehåller sig vid 1800-talslitteraturen. Cathrine Theodorsen skriver om den tyske författaren Theodor Mügges reseberättelse i norr från 1840-talet, och Wendy Mercer tar upp den franska litteraturens intresse för det arktiska. Både Jules Verne och George Sand behandlar nämligen det arktiska, och Nordpolen får ofta funktionen av romantikens blå blomma för dem. George Sands *Laura* från 1864 är intressant eftersom den avviker från mönstret med äventyraren som hjälte, och Jules Vernes *En engelsman på Nordpolen* från samma år gestaltar Nordpolen som ingången till en annan värld.

Maria Lindgren Leavenworth och Heidi Hansson behandlar bägge den populära litteraturens förhållande till det arktiska. Lindgren Leavenworth analyserar skickligt hur den historiska och den fiktiva tiden blandas i Dan Simmons skräckroman *The Terror* från 2007, som handlar om den fantasieggande Franklin-expeditionen från 1845. När besättningsmedlemmen Crozier t.ex. försvinner i den historiska redogörelsen blir det ett tillfälle i Simmons roman att, i den fiktiva parallellhandlingen, ge honom en annan närhet till inuiterna. Det gör hans historia till ett kritiskt alternativ till den mera traditionella historiska berättelsen om hjälten Franklin.

Heidi Hansson skriver om Dana Stabenows serie om den kvinnliga detektiven Kate Schugak. Hansson menar att Stabenows serie annekterar både äventyrsberättelsen och den manliga hårdkokta deckaren genom att placera en kvinna som huvudperson i en deckare som utspelar sig i Alaska, en plats som annars brukar förknippas med manliga äventyr. I Stabenows romaner är hotet och farorna inte i första hand kopplade till kriminaliteten, utan till naturen och till karaktärernas oförmåga att handskas med den. Stabenows hjälte Kate Schugak är mer av en hybrid karaktär än en renodlad hjälte och romanerna om henne ger inte någon väsentligt annorlunda bild av det arktiska landskapet. Ändå anser Hansson att Stabenows romaner bidrar till att skapa en ny föreställning om det nordliga som destabiliserar och möjligen kan förändra den dominerande manligt kodade arktiska diskursen.

Två uppsatser fokuserar på hur det arktiska landskapet framställts inom musiken. Laurel Parsons visar i en informativ studie hur inuiternas poesi utnyttjats i 1900-talets konstmusik. Jag hade t.ex. ingen aning om att Glenn Gould var helt besatt av

det arktiska. Sherill Grace skriver om en modern opera, John Estacios och John Murrells *Frobisher*, som anpassat sig till den nya tidens Arktis genom att behandla de klimatförändringar som hotar polarområdet. Arktis som platsen för det nära nog mytologiskt kalla är kanske snart över. Antologin avslutas med Harald Gaskin fascinerande analys av Nils Aslak Valkeapääs långa och typografiskt intressanta dikt *Solen, min far*.

Det är inte någon tvekan om att föreställningarna om Arktis och det nordliga innehåller lika mycket av förtryckande projektioner och fördomar som de Edward Said med begreppet 'orientalism' betecknade för ett sydligare område av världen. Trots att antologin *Arctic Discourses* stundtals är en smula spretig ämnesmässigt och kvalitativt ojämn, tycker jag ändå att den fyller sitt syfte att rikta ljuset på föreställningarna om det nordliga. Man kan bara hoppas att antologin följs upp av mer fördjupande och koncentrerade framställningar. De arktiska diskurserna är ett spännande och än så länge tämligen obearbetat forskningsfält.

Anders Öhman

Främlingskap och främmandegöring. Förhållnings-sätt till skönlitteratur i universitetsundervisningen. Red. Staffan Thorson & Christer Ekholm. Daidalos. Göteborg 2009.

På svenska universitet och högskolor är det inte ovanligt att det bedrivs både undervisning och forskning om skönlitteratur vid inte bara flera olika institutioner, utan flera olika fakulteter. Förutom vid litteraturvetenskapliga institutioner har skönlitteraturen inte minst sin givna plats på de flesta språkutbildningar och ibland också på teologiska kurser. Samarbeten över institutions- och fakultetsgränser har förstärkt förekommit sedan länge, även om de oftast varit sporadiska och begränsats till samläsning av enstaka kurser på högre nivå, gemensamt inbjudna gästföreläsare eller anordnande av symposier. Sällan har de sträckt sig till något så omfattande som ett gemensamt forskningsprogram. Sådant var emellertid "Främlingskap och främmandegöring. Förhållningsätt till litteratur i den akademiska undervisningen", som bedrevs vid Göteborgs universitet åren 2004–2009 och bl.a. resulterade i en imponerande men något otymplig forskningsantologi med mycket snarlik titel (boken ligger på närmare 550 dubbelspaltiga sidor).